

Д.Ю.Хабибуллаев,

ТДЮУ “Фуқаролик процессуал ва иқтисодий процессуал ҳуқуқи” кафедраси мудири, ю.ф.н., доцент

ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУД ХУЖЖАТЛАРИНИНГ ИЖРОСИ – ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССИНИНГ ЯКУНИЙ БОСҚИЧИ

Аннотация: мазкур мақолада суд ҳужжатлари ижроси фуқаролик процессининг охириги босқичи эканлиги тўғрисида фикр-мулоҳазалар, суд қарорларини ижро этишда юзага келаётган муаммолар ва уларни бартараф этиш бўйича таклиф ва тавсиялар илгари сурилган.

Калит сўзлар: ижро ҳужжати, ижро муддатлари, мажбурий ижро, суд ҳужжати

Аннотация: в статье рассмотрены вопросы об исполнении судебных актов как заключительной стадии гражданского процесса, о проблемах, возникающих при исполнении судебных решений, а также даны рекомендации и предложения по их устранению.

Ключевые слова: исполнительные документы, сроки исполнения, обязательное исполнение, судебный документ.

Annotation: the article deals with the issues of the execution of judicial acts as the final stage of the civil process, the problems arising during the execution of court decisions are also given recommendations and suggestions for their elimination.

Key words: executive documents, deadlines, compulsory execution, judicial document.

Мамлакатимизда суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган кенг қўламдаги ислохотлар натижасида суд қарорларини ижро этиш соҳаси ривожланиши ва янада такомиллашиб бораётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Хусусан, 2001 йилнинг 29 августида Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонунининг қабул қилиниши мамлакатимизда суд тизимини янада ислох қилиш, суд қарорларининг ўз вақтида ва сифатли ижро этилишини таъминлашда муҳим қадам бўлди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 майдаги “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3016-сон қарори ва 2018 йил

22 январда янги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексининг қабул қилиниши суд ҳужжатларини ижро этишнинг процессуал механизмларини такомиллаштиришни сифат жиҳатдан янги босқичга кўтарди.

Фуқаролик ишлари бўйича суд ҳужжатларининг ижроси фуқаролик процессининг якуний босқичи ҳисобланиши тўғрисида юридик адабиётларда бир қатор фикрлар мавжуд.

Масалан, ҳуқуқшунос олим Ш.Шорахметов фикрича, одил судловлиқни амалга ошириш мақсадида фуқаролар ва ташкилотларнинг ҳуқуқларини кўриқлаш мақсадида чиқарилган қарорларни ижро этиш фуқаролик процессининг якунловчи босқичидир [1, 903-бет].

Ҳуқуқшунос олима З.Эсанова фикрича, фуқаролик процессуал қонунчилик нафақат фуқаролик ишларини

кўриш ва ҳал қилиш билан боғлиқ муносабатларни, балки суд ва бошқа органлар қарорларини ижро этиш масалаларини ҳам тартибга солади. Унинг фикрича, ижро ишини юритиш босқичининг мақсади – қонунда белгиланган тартиб-қоидаларга асосан, суд ва бошқа органлар қарорларини ихтиёрий ва мажбурий ижро этиш усуллари орқали фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган [2, 315-бет].

Ҳуқуқшунос олимлар В.Ярков, Д.Я.Малешинлар ҳам суд қарорларини ижро этиш фуқаролик процессининг сўнгги босқичи эканлигини таъкидлаб ўтадилар [3, 607-626 бетлар].

Ҳуқуқшунос олима У.Тухташева томонидан ҳам барча фуқаролик ишлари бўйича чиқарилган суд қарорларининг ижро этилиши зарурий ва якуний босқич сифатида эътироф этилади [4, 227-бет].

Юқоридаги ҳуқуқшунос олимларнинг фикрларига қўшилган ҳолда айтиш мумкинки, суд ҳужжатларини ижро этиш фуқаролик процессининг якунловчи босқичи эканлигини куйидагиларда кўришимиз мумкин:

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексига алоҳида “Суд ҳужжатларининг ижроси” деб номланган 5-бўлимнинг мавжудлиги, ушбу бўлимда суд ҳужжатларини ижрога қаратиш, ижро варақаси бериш тартиби ва муддати, ҳал қилув қарорининг ижросини кечиктириш ёки унинг бўлиб-бўлиб ижро этилиши, уни ижро этиш усули ва тартибини ўзгартириш, ижро ишини юритишни тўхтатиб туриш ва тугатиш, суд ҳужжатининг қайтарма ижроси тўғрисидаги масаланинг биринчи инстанция суди томонидан ҳал қилиниши, алоҳида тоифадаги ишлар бўйича қайтарма ижронинг ўзига хос жиҳатлари каби нормаларнинг белгиланганлиги;

қонуний кучга кирган суд ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси, Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни ва бошқа қонунларда белгиланган тартибда ижро этилиши;

суд ҳужжатларини ижро этишда тарафлар келишув битими тузганда, ижродан воз кечганида уларни суд тасдиқлаши, ижро ҳаракатларини тўхтатиш, тугатиш борасида ҳам суднинг ваколатлари борлиги суд ҳужжатларини ижро этиш фуқаролик процессининг якунловчи босқичи эканлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 12 мартдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4236-сон қарорини қабул қилиниши ҳам ижро тартиб-таомилларини янада соддалаштириш, суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини сўзсиз ва ўз вақтида ижро этишни таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш ҳамда ижро иши юритувида сансалорликка чек қўйишда муҳим аҳамият касб этди. Эндиликда, суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини мажбурий ижро этиш жараёнида медиация тартиб-таомилларини амалга ошириш ундирувчининг аризаси бўйича ўн беш қундан кўп бўлмаган муддатга ижро иши юритишни тўхтатиб туриш учун асос ҳисобланади. Медиация тартиб-таомилларини амалга ошириш жараёнига давлат ижрочиси ва давлатнинг бошқа органлари вакилларининг аралашуви таъкидланади.

Мазкур қарорга асосан, 2019 йил 1 июндан бошлаб ижро иши юритишни қўзғатиш тўғрисидаги масала

ижро ҳужжати келиб тушган вақтдан бошлаб бир иш куни ичида ҳал этилиши белгиланганлиги ҳам суд ҳужжатлари ижросини тезроқ амалга оширишда, ундирувчи бузилган ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатлари қисқа муддатда тикланишида муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси уч ой муддатда суд ҳужжатлари ва бошқа органларнинг ҳужжатларини ижро этиш соҳасидаги, шунингдек, уларнинг тўғридан-тўғри амал қилишини таъминлаш борасидаги процессуал нормаларни тизимлаштиришни назарда тутувчи Ўзбекистон Республикасининг Ижро ишини юритиш тўғрисидаги кодекси лойиҳасини ишлаб чиқиши ва белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига киритиши тўғрисида вазифа белгиланганлиги ҳам мазкур соҳадаги қонун ҳужжатларини бир тизимга солиш, улар ўртасидаги турли хил қарама-қаршиликларнинг олдини олиш, давлат ижрочилари томонидан ижрога оид қонун ҳужжатларини қўллашда қулайликлар яратади.

Шунинг учун ҳам ҳозирда суд ҳужжатларини ижро этишга оид қонунчиликни такомиллаштириш долзарб вазифалардан биридир. Таъкидлаш жоизки, суд ҳужжатлари ихтиёрий равишда ижро этилмаган тақдирда мажбурий тартибда ижро этилиши шахсларнинг бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг, қолаверса, жамиятда қонунийликни ҳамда ҳуқуқ-тартиботни таъминлашнинг ҳозирги кундаги энг самарали усули ҳисобланади. Шунинг учун ҳам суд ҳужжатларини мажбурий ижро этиш муддатларини қайта қўриб чиқиш, ўрганиш долзарб масалалардан биридир. Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни 30-моддасида “Мажбурий ижро этиш муддатлари” назарда тутилган.

Унга қўра, ижро ҳаракатлари ва ижро ҳужжатининг талаблари ижро ҳужжатининг ихтиёрий ижро этилиши учун белгиланган муддат тугаган кундан эътиборан кўпи билан икки ой муддат ичида суд ижроچиси томонидан амалга оширилиши ва ижро этилиши керак.

Ижро ҳужжатларининг қуйидаги талаблари дарҳол ижро этилиши керак:

алиментлар ҳамда уч ойдан ошмаган иш ҳақини ундириш тўғрисидаги талаблар;

қонунга ҳилоф равишда меҳнат шартномаси бекор қилинган ёки қонунга ҳилоф равишда бошқа ишга ўтказилган ходимни ишга тиклаш тўғрисидаги, меҳнат шартномасини бекор қилиш асосининг таърифини ўзгартириш тўғрисидаги талаблар;

ижро ҳужжатида баён этилган талаблар дарҳол ижро этилиши ҳужжатда кўрсатилган ёки дарҳол ижро этилиши қонунда назарда тутилган ҳоллардаги бошқа ишларга доир талаблар.

Ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган муддатга:

ижро ҳужжати ижросини кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб ижро қилиш вақти;

ижро ҳаракатларини кейинга қолдириш вақти;

ижро иши юритишни тўхтатиб туриш вақти;

мутахассис тайинлаш ҳақидаги қарор мутахассисга юборилган кундан то унинг ҳулосаси ёки иш натижалари тўғрисидаги бошқа ҳужжат суд ижрочисига келиб тушгунигача бўлган вақт;

мол-мулк реализация қилишга топширилган кундан то бу мол-мулкни реализация қилишдан тушган пул

маблағлари Суд департаменти органининг депозит ҳисобварағига келиб тушгунигача бўлган вақт кирмайди.

Ижро ҳаракатларини амалга ошириш муддатининг ўтиши ижро иши юритишни тугатиш ёки тамомлаш учун асос бўлмайди [5].

Мажбурий ижро этиш муддатлари борасида ўрганилган хорижий давлатлар қонунчилик тажрибасида мазкур муддат бирмунча такомиллаштирилганлигини кўриш мумкин. Масалан, Қозоғистон Республикасининг “Ижро ишларини юритиш ва суд ижрочиларининг мақоми тўғрисида”ги Қонуни 39-моддасида белгиланишича, ижро ҳужжатини ижро қилиш муддати қуйидагича белгиланган:

ижро ҳужжатлари асосида ижро суд ижрочилари томонидан ижро ишини юритиш қўзғатилган кундан эътиборан икки ойлик муддат ичида якунланиши шарт, даврий ижро этилаётган ижро ҳужжатлари, шунингдек қонун ҳужжатларида ижро учун бошқача муддат белгиланган ҳолатлар бундан мустасно;

қурилишларни бузиш, технология операциялари билан боғлиқ ишларни юритиш, шунингдек мол-мулкни баҳолаш учун мутахассис талаб этиладиган, экспертиза ўтказиш, қарздорнинг мол-мулкни қидириш зарур бўлган ҳолларда ижро тўрт ойлик муддат ичида якунланиши шарт [6].

Россия Федерациясининг “Ижро ишини юритиш тўғрисида”ги Федерал Қонуни 36-моддасида ҳам ижро ҳужжатини ижро қилиш муддати назарда тутилганлигини кўриш мумкин. Унга қўра, ижро ҳужжатидаги талаблар суд пристави-ижрочи томонидан ижро иши қўзғатилган кундан эътиборан икки ой муддат ичида ижро этилиши шарт, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно [7].

Шу ўринда таъкидлаш кераки, Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни 30-моддасида ижро ҳаракатлари ва ижро ҳужжатининг талаблари ижро ҳужжатининг ихтиёрий ижро этилиши учун белгиланган муддат тугаган кундан эътиборан кўпи билан икки ой муддат ичида давлат ижрочиси томонидан амалга оширилиши ва ижро этилиши кераклиги ҳақидаги қатъий норманинг белгиланиши ҳар доим ҳам ижро ишини тугатишнинг реаллигини таъминлай олмайди. Хусусан, давлат ижрочиси ижро ҳужжати бўйича ижро ҳаракатларини ва талабларини ҳар доим ҳам қонунда назарда тутилган икки ойлик муддат ичида амалга ошира олмайди ва ижро эта олмайди.

Турли сабаблар, хусусан, юқорида қайд этилганидек, қурилишларни бузиш, технология операциялари билан боғлиқ ишларни юритиши, шунингдек мол-мулкни баҳолаш учун мутахассис талаб этиладиган, экспертиза ўтказиш, қарздорнинг мол-мулкни қидириш зарур бўлган ҳоллар юзага келиб қоладиги, бунинг натижасида давлат ижрочиси қонунда белгилаб қўйилган икки ойлик муддатни бузишига тўғри келади ёки сунъий равишда ижро ҳаракатларини кечиктириш, кейинга қолдиришга олиб келади. Бу эса қонун талабларининг бузилишига, ундирувчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига путур етказишига ва давлат ижрочисига нисбатан ижро ҳужжатини ўз вақтида бажармаганлигини учун турли чоралар қўрилишига сабаб бўлиши мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, мажбурий ижро

этиш муддатлари борасида ўрганилган хорижий давлатлар қонунчилик тажрибасини таҳлил қилган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни 30-моддаси биринчи қисми қуйидаги тахрирдаги иккинчи хатбоши билан тўлдирилиши таклиф қилинади:

“Қурилишларни бузиш, технология операциялари билан боғлиқ ишларни юритиши, шунингдек мол-мулкни баҳолаш учун мутахассис талаб этиладиган, экспертиза ўтказиш, қарздорнинг мол-мулкни қидириш зарур бўлган ҳолларда ижро тўрт ойлик муддат ичида якунланиши шарт”.

Адабиётлар рўйхати:

1. Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. – Тошкент, 2001. – Б.395. Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига шарҳлар. – Тошкент, 2010. – Б.903.
2. Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Махсус қисм. Олий ўқув юрти талабалари учун дарслик. Муаллифлар жамоаси. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2013. – Б.315.
3. Гражданский процесс. Учебник. Под.ред. В.В. Яркова. 6-е изд, пер и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 540 – 575; Гражданский процесс. Учебник. / Под.ред. М. К. Треушников. 6-е изд, пер и доп. – М.: Городец, 2018. – С. 607 – 626.
4. Тухташева У.А. Ижро иши юритиш. Дарслик. – Тошкент: 2008. – 227 б.
5. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий бази-си, 05.01.2018 й., 03/18/456/0512-сон, 10.01.2018 й., 03/18/459/0536-сон; 30.01.2018 й., 03/18/463/0634-сон).
6. Закон Республики Казахстан “Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей” от 2 апреля 2010 года № 261-IV // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000261>
7. Закон Республики Беларусь “Об исполнительном производстве” // kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_ispolnitel_nom_proizvodstve.htm

У.Ш.Шарахметова,
ТДЮУ “Халқаро тижорат ҳуқуқи” кафедраси
доценти, ю.ф.н.

ОИЛА ҚОНУНЧИЛИГИНИНГ СОХТА НИКОҲГА ОИД НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: Мазкур мақолада сохта никоҳга оид оила қонунчилиги нормалари, суд томонидан сохта никоҳни ҳақиқий эмас деб топилиши масалалари таҳлил этилган, тегишли таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: сохта никоҳ, никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш, никоҳ тузиш шартлари, мулкӣ, шахсий-номулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятлар, маънавий зарар, ихтиёрийлик тамойили.

Аннотация: В данной статье проанализированы нормы семейного законодательства касательно фиктивного брака, вопросы признания судом брака недействительным, разработаны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: фиктивный брак, признание брака недействительным, условия заключения брака, имущественные, личные неимущественные права и обязанности, моральный вред, принцип добровольности.

Annotation: This article analyzes the norms of family law regarding fictitious marriage, the issues of recognition of marriage invalid by the court, developed proposals and recommendations.

Key words: fictitious marriage, recognition of marriage as invalid, conditions of marriage, property, personal and non-property rights and obligations, moral damage, the principle of voluntariness.

Никоҳ оиланинг вужудга келишидан бирдан-бир асос, омил бўлиб хизмат қилади. Никоҳ никоҳланувчи шахсларнинг эрки-иродаларига, хоҳиш-истакларига риоя қилинган ҳолда тузилса, келажақда вужудга келадиган оила мустаҳкам ва барқарор бўлади.

Никоҳни эркин тузилиши учун берилган розилик ҳақиқий бўлиши, у қўрқитиш, зўрлаш, алдаш орқали ёки никоҳланувчиларнинг бири ёхуд ҳар иккисига руҳан таъсир қилиш йўли билан тузилиши тақиқланади [1, 43-бет].

Оила кодексда никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш асосларидан бири бу – сохта никоҳ ҳисобланади.

М.В. Кротов сохта никоҳ оила қуриш мақсадини кўзламаган ҳолда, яъни қонуний никоҳдан кўзланган юридик оқибатни вужудга келтириш ниятисиз тузилган никоҳ ҳисобланишини кўрсатади [2, 233-бет]. Сохта никоҳ тузган шахслар суд ишни кўриб чиққунига қадар ҳақиқий оила қурсалар, никоҳ сохта деб топилмайди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, никоҳга кирган ҳар иккала тараф ҳам сохта никоҳ қурган бўлсалар, никоҳни сохталигини исботлаш қийин бўлади. Одатда никоҳни сохталигидан қуйидаги ҳолатлар далолат беради:

- а) эр-хотиннинг алоҳида-алоҳида ҳолда яшашлари;
- б) эр ёки хотиндан бири ёки ҳар иккаласи бошқа шахслар билан амалда (фактик) никоҳ муносабатларига эга бўлишлари;
- в) дарҳол турар-жойларни алмаштиришлари;
- г) умумий рўзгор бўлмаслиги.